

# Slobodno vreme i pozitivan razvoj mladih: analiza budžeta vremena<sup>1</sup>

---

**Jelena Pešić<sup>2</sup>, Marina Videnović i Dijana Plut**

*Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu*

Cilj ovog istraživanja je da ispitamo kako mladi u Srbiji koriste slobodno vreme i koliko su njihove aktivnosti podsticajne sa stanovišta pozitivnog razvoja. Analizirali smo količinu vremena koju mladi dnevno provode u različitim kategorijama aktivnosti, zasnovanim na stepenu mentalnog i fizičkog angažovanja, primarnom cilju aktivnosti i stepenu strukturisanosti. Primenjena je metoda 24-časovnog vremenskog dnevnika: ispitanici su hronološki, po polučasovnim intervalima, opisali svoje aktivnosti tokom jednog radnog dana i jednog dana vikenda. U analizi podataka korišćen je pristup zasnovan na rekonstrukciji tipičnog dana. Istraživanje je obavljeno na reprezentativnom uzorku srednjoškolaca u Srbiji (N=922), stratifikovanom po regionu, uzrastu i tipu škole. Analiza je pokazala da mladi provode najveći deo slobodnog vremena u aktivnostima koje ne zahtevaju posebno mentalno ili fizičko angažovanje. U hipotetičkom danu naših tinejdžera, najviše su zastupljene aktivnosti kojima je cilj zabava i relaksacija, kao i nestrukturuisano druženje sa vršnjacima. Veoma malo su zastupljene individualne ili organizovane aktivnosti, usmerene ka aktualizaciji stvaralačkih potencijala i razvoju interesovanja i kompetencija (sekcije, hobi, volontiranje, itd.). Primetno je i da mladi provode najveći deo slobodnog vremena u nestrukturisanim aktivnostima, bez nadzora i sistematskog vođenja od strane odraslih. Verujemo da je deprimirajuća slika o slobodnom vremenu naših srednjoškolaca bar delom posledica nedovoljne sociokulturne podrške razvojno podsticajnijim načinima korišćenja vremena, u vidu organizovanih aktivnosti u školi i zajednici.

**Ključne reči:** adolescencija, slobodno vreme, budžet vremena, pozitivan razvoj

Poslednjih decenija, jedan od problemskih fokusa u proučavanju razvoja mladih jeste ispitivanje načina na koje oni provode vreme, a pogotovo slobodno vreme (Larson & Verma 1999; Wight et al., 2009; Zick, 2010). U osnovi rastućeg interesovanja za ovaj problem, koji često zaokuplja pažnju celog društva,

---

1 Rad je deo projekta Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj: „Identifikacija, merenje i razvoj kognitivnih i emocionalnih kompetencija važnih društvu orijentisanom na evropske integracije”.

2 pesicjelena011@gmail.com

a ne samo naučne javnosti, zapravo leži pitanje „da li mladi koriste vreme na način koji je konstruktivan i koji ih može pripremiti za odraslo doba i kompetitivni, globalni svet 21. veka” (Larson, 2001, str. 160). U mnogim zemljama, ovo pitanje predmet je sistematskog istraživanja i praćenja. Na nacionalnom nivou, prikupljaju se podaci o budžetu vremena mladih i prevode se u nacionalne pokazatelje kvaliteta života ovog dela populacije, a kros-kulturne studije omogućavaju i poređenje mladih iz različitih sredina (Larson & Verma 1999).

Koliko je nama poznato, u Srbiji do sada nisu rađene studije budžeta vremena mladih, iako se smatra da primena ove metode pruža najvalidnije podatke o načinu na koji mladi koriste vreme (Bolger et al., 2003; Juster & Stafford, 1991; Phipps & Vernon, 2009). Nacionalna studija o svakodnevici mladih, rađena za potrebe izrade Nacionalne strategije za mlade, pri Ministarstvu omladine i sporta, imala je za jedan od ciljeva upravo ispitivanje budžeta vremena. U ovom radu prikazaćemo deo podataka iz te studije i pokušati da odgovorimo na pitanje kako mladi koriste slobodno vreme i koliko su njihove aktivnosti razvojno podsticajne.

### **„Pozitivan razvoj” mladih: kategorije aktivnosti kao iskustvene i razvojne niše**

Ispitivanje razvojne podsticajnosti svakodnevnih aktivnosti mladih teorijski i metodološki je utemeljeno u ekološkom pristupu razvoju i konceptu životnog ciklusa (Bronfenbrenner, 1997). Kao faza životnog ciklusa, adolescencija predstavlja prelaz iz detinjstva u odraslo doba, i upravo ova tranzicija uloga suštinski definiše ekološki kontekst razvoja u tom periodu života. Pošto se adolescencija shvata pre svega kao period potencijalno intenzivnog rasta i razvoja ličnosti, analiza razvojnih implikacija utemeljena je u konceptu *pozitivnog razvoja* (Hunter & Csikszentmihalyi, 2003; Larson, 2000). Polazi se od toga da je vreme resurs, koji može biti konstruktivno upotrebljen ili neproduktivno potrošen. Sa razvojnog stanovišta, vreme se shvata kao resurs u veoma širokom smislu: osim za izgradnju instrumentalnih znanja i veština, očekuje se da mladi investiraju vreme i u aktivnosti koje su važne za sticanje socijalnih i emocionalnih kompetencija, formiranje identiteta, kao i čitavog niza dispozicija povezanih sa ličnim razvojem i uspešnim prilagođavanjem zahtevima odraslog doba.

Vreme koje se provodi u određenoj vrsti aktivnosti stvara distinktivnu matricu socijalizacijskih iskustava, specifičnu u pogledu vrste informacija kojima su mladi izloženi, socijalnog miljea (ciljevi, pravila i obrasci ponašanja, vrednosti), kao i emocionalnih i motivacionih iskustava. U tom smislu, različite kategorije aktivnosti mogu se posmatrati kao *iskustvene niše* (experiential niches), koje zbog osobenih razvojnih implikacija ujedno predstavljaju i *razvojne niše*, tj. različite ekološke kontekste razvoja (Larson & Verma, 1999).

Studije budžeta vremena značajne su upravo zbog toga što omogućavaju aproksimativnu procenu svakodnevne izloženosti mladih različitim kontekstima razvoja, a samim tim i procenu njihovih pozitivnih i negativnih razvojnih ishoda. Razvojne implikacije najčešće se izvode na osnovu „strukturalnih karakteristika samih aktivnosti” (Coatsworth et al., 2005, str. 361), koje zapravo predstavljaju distinktivna svojstva različitih iskustvenih, tj. razvojnih niša. Dosadašnja istraživanja pokazuju da su razvojno najrelevantnije tri karakteristike, ili tri dimenzije na osnovu kojih se aktivnosti mogu porediti i kategorisati: (1) vrsta i stepen angažovanja mladih, (2) primarni cilj ili funkcija koja se njima ostvaruje, i (3) stepen strukturisanosti (Larson & Verma, 1999; Mahoney & Stattin, 2000).

Opšte je prihvaćeno mišljenje da se prva razvojno relevantna karakteristika aktivnosti tiče stepena mentalnog i/ili fizičkog angažovanja mladih. Obično se pravi razlika između *aktivnog* i *pasivnog* korišćenja vremena, pri čemu se naglašava da je reč pre o dimenziji nego o dihotomnoj kategoriji (Iso-Ahola, 1997; Larson & Verma, 1999; Zick, 2010). Dok se za radne aktivnosti (učenje, ekonomski produktivan rad i kućni poslovi) podrazumeva da je reč o aktivnom korišćenju vremena, slobodno vreme može biti aktivno (npr. sport, vannastavne aktivnosti, hobi) ili pasivno (npr. gledanje televizije, igranje kompjuterskih igrica, i sl.). Razrađujući ovu bazičnu poddelu, Zikova razlikuje četiri kategorije aktivnosti: mentalno angažujuće, fizički angažujuće, pasivne i kompjuterske (Zick, 2010). Istraživanja potvrđuju da mladi prave razliku među aktivnostima u pogledu njihove mentalne izazovnosti, angažovanja pažnje i koncentracije, kao i pružanja prilike za učenje i napredovanje (Larson & Verma, 1999; Mahoney & Stattin, 2000). Nalazi brojnih studija takođe pokazuju da je uključivanje u izazovne i angažujuće aktivnosti neophodno za optimalan razvoj mladih, odnosno za njihovo aktuelno i buduće blagostanje (Gordon-Larsen et al., 2004; Hunter & Csikszentmihalyi, 2003; Iso-Ahola, 1997; Mahoney & Stattin, 2000).

Druga razvojno relevantna karakteristika aktivnosti tiče se njihovog cilja, tj. *funkcije* koja se njima primarno ostvaruje. Za razliku od radnih aktivnosti, koje su primarno orijentisane ka instrumentalnim ciljevima, slobodno vreme najčešće uključuje neinstrumentalne aktivnosti (vrše se zarad njih samih), koje za cilj imaju uživanje, opuštanje, ali i razvoj interesovanja, socijalnih odnosa i kompetencija, kao i istraživanje identiteta (Hunter & Csikszentmihalyi, 2003; Larson & Verma, 1999). Šarolika kategorija ovih aktivnosti nekada se dalje deli na aktivnosti koje su usmerene na postignuće (achievement leisure), poput sporta, hobija ili umetničkih aktivnosti, i na socijalne aktivnosti (social leisure), koje su usmerene na interakciju sa drugima, pogotovo vršnjacima (Passmore & French, 2001). Takođe se pravi razlika između aktivnosti čiji je primarni cilj zabava i relaksacija, i ekspresivnih aktivnosti, koje mladi biraju da bi istražili, ispoljili i razvili svoje talente, interesovanja i kompetencije (Coatsworth et al., 2005; Kleiber et al., 1986).

Treća dimenzija po kojoj se aktivnosti razlikuju, a koja je relevantna za njihove razvojne efekte, jeste *stepen strukturisanosti* (Mahoney & Stattin 2000). Visoko strukturisane aktivnosti podrazumevaju redovno učestvovanje (obično po utvrđenom rasporedu), jasna pravila, nadgledanje i vođenje od strane odraslih, kontinuiranu povratnu informaciju o ostvarenim ishodima i postepeno povećavanje kompleksnosti zadataka i izazova koji se pred mladu osobu postavljaju. Nestrukturisane aktivnosti su relativno spontane, odvijaju se bez formalnih pravila i vođenja od strane odraslih, a mogu se vršiti u društvu drugih osoba (npr. druženje sa vršnjacima) ili bez njih (npr. gledanje televizije). Istraživanja potvrđuju da ova dva konteksta aktivnosti imaju distinktivne razvojne implikacije (Hansen et al., 2003; Mahoney et al., 2006).

### Ciljevi istraživanja

Opšti cilj ovog istraživanja je da odgovori na pitanje kako mladi u Srbiji koriste slobodno vreme, odnosno u kojoj meri su njihove aktivnosti podsticajne sa stanovišta pozitivnog razvoja. U analizi razvojnih implikacija primenili smo metodologiju koja se zasniva na strukturalnim karakteristikama samih aktivnosti. Reč je o dimenzijama čije smo značenje i empirijsku zasnovanost opisali u uvodnom delu rada. Treba ipak napomenuti da je svaka kategorizacija ove vrste donekle uslovna i arbitrarna, zbog čega među autorima nema potpunog slaganja u načinu klasifikovanja određenih aktivnosti (Larson & Verma, 1999; Zick, 2010; Wight et al., 2009).

U skladu sa opštim ciljem istraživanja formulisani su sledeći specifični ciljevi: (1) analiza načina korišćenja slobodnog vremena prema dimenziji *aktivno-pasivno*: koliko vremena mladi provode u mentalno izazovnim, fizički angažujućim, pasivnim i kompjuterskim aktivnostima; (2) analiza aktivnosti prema *ciljevima* koji se njima primarno ostvaruju: koliki deo vremena mladi posvećuju socijalnim, relaksirajućim i ekspresivnim aktivnostima; (3) analiza aktivnosti prema *stepenu strukturisanosti*: koliko vremena mladi provode strukturisanim, tj. nestrukturisanim aktivnostima. Može se reći da je lateralni cilj istraživanja poređenje sa nalazima nacionalne studije o mladima u SAD (American Time Use Survey, 2003–2005), što služi kao svojevrsan reper u analizi naših rezultata. Ovu studiju odabrali smo zbog slične metodologije i vremenskog perioda u kome su ispitivane aktivnosti mladih (Wight et al., 2009; Zick, 2010).

### Metod istraživanja

*Instrument.* U ovom istraživanju primenjena je metoda 24-časovnog vremenskog dnevnika (24-hour time diary). Ispitanici su hronološki, po polučasovnim intervalima, opisivali aktivnosti u koje su bili uključeni tokom jednog

dana, mesta na kojima su ih proveli i osobe s kojima su bili u interakciji. Na ovaj način, mladi su opisali jedan radni dan i jedan dan vikenda, pošto se oni razlikuju po prirodi i vremenskoj strukturi uobičajenih aktivnosti. Svi ispitanici opisivali su iste dane: ponedeljak (jučerašnji dan) i subotu (prošli vikend). Vremenski razmak između aktivnosti i izveštavanja o njima iznosio je 24h za radni dan i 72h za dan vikenda, što je period koji osigurava pouzdanost podataka kod retrospektivnih dnevnika (Juster & Stafford, 1991).<sup>3</sup> Odgovori ispitanika kodirani su u odgovarajuće aktivnosti na osnovu klasifikacije koja se obično koristi u studijama budžeta vremena (Wight et al., 2009).

Treba napomenuti da 24-časovni vremenski dnevnik predstavlja najčešće korišćenu metodu za ispitivanje načina korišćenja vremena, čija je valjanost i pouzdanost potvrđena u brojnim istraživanjima (Juster & Stafford, 1991; Larson & Verma, 1999; Phipps & Vernon, 2009; Stafford, 2009). Ova metoda iz brojnih razloga je zahtevna i neekonomična, zbog čega se za ispitivanje načina provođenja vremena često koriste ekonomičnije metode, obično upitničkog tipa. Pomenuta istraživanja pokazuju da su upitnički podaci manje validni: kada se od ispitanika traži da navedu koliko vremena obično provode u određenim aktivnostima, ili koliko su u njih bili uključeni tokom datog perioda, procene ispitanika sadrže sistematske greške i pristrasnosti. Druga prednost dnevničke metode je u tome što počiva na autentičnim, spontanim opisima samih ispitanika, o „životu koji oni zaista vode” (Bolger et al., 2003, str. 580), a što omogućava ekološki valjaniju sliku o iskustvenim (i razvojnim) nišama.

*Varijable.* Prilikom izbora aktivnosti koje ćemo analizirati, suočili smo se sa problemom različitih shvatanja slobodnog vremena (Sharp et al. 2006; Videnović i sar., 2010). Opredelili smo se za šire i uobičajenije shvatanje slobodnog vremena, koje pored nestrukturiranih aktivnosti (druženje, gledanje televizije i sl.), uključuje i organizovane vannastavne aktivnosti (tzv. strukturisano slobodno vreme). Smatramo da potonje aktivnosti imaju važne razvojne implikacije, bez kojih slika o načinu na koji mladi koriste slobodno vreme ne bi bila potpuna. Treba napomenuti i to da analizom nisu obuhvaćene aktivnosti koje služe zadovoljavanju osnovnih ličnih potreba (spavanje, obedovanje, održavanje higijene i zdravlja), koje se obično i ne razmatraju u ovakvoj vrsti istraživanja (Larson & Verma, 1999).

U analizi aktivnosti prema stepenu mentalnog i/ili fizičkog angažovanja mladih, pošli smo od klasifikacije Zikove (Zick, 2010). Aktivnosti su kategorisane na sledeći način: (1) *mentalno angažujuće*: organizovane vannastavne aktivnosti, individualni hobiji, čitanje iz zadovoljstva, posećivanje kulturnih ustanova i manifestacija, slušanje muzike (samo kada je navedno kao primarna aktivnost); (2) *fizički angažujuće*: sportski treninzi, rekreativni sport

3 Istraživanja pokazuju da se valjanost podataka smanjuje ako je taj period duži od 7 dana za izveštavanje o danu vikenda, odnosno 24h za izveštavanje o radnom danu (Juster & Stafford, 1991).

i fizička rekreacija; (3) *pasivne*: gledanje televizije i filmova, druženje sa vršnjacima, telefonski razgovori i razmenjivanje SMS poruka, druženje sa porodicom, odmaranje; i (4) *kompjuterske*: igranje igrice i korišćenje interneta. Kompjuterske aktivnosti izdvojene su kao zasebna kategorija zato što specifična priroda samog medija uslovljava veći stepen interaktivnosti i angažovanja (Zick, 2010).

Analiza aktivnosti prema ciljevima koji se njima primarno ostvaruju, zasnovana je na sintezi kriterijuma koje su koristili različiti autori (Coatsworth et al., 2005; Kleiber et al., 1986; Passmore & French, 2001). Aktivnosti su kategorisane na sledeći način: (1) *relaksirajuće*: gledanje televizije i filmova, igranje kompjuterskih igrice, rekreativni sport i fizička rekreacija, odmaranje; (2) *socijalne*: druženje sa vršnjacima, druženje sa porodicom, telefonski razgovori i razmenjivanje SMS poruka, korišćenje interneta u cilju komunikacije, i (3) *ekspresivne*: organizovane vannastavne aktivnosti, sportski treninzi, individualni hobiji, čitanje iz zadovoljstva, slušanje muzike i posećivanje kulturnih ustanova i manifestacija. Još jednom naglašavamo da su aktivnosti kategorisane prema *primarnom* cilju koji mladi njima ostvaruju, što ne isključuje mogućnost da se kroz neke aktivnosti istovremeno zadovoljava veći broj ciljeva.<sup>4</sup>

Prema stepenu strukturisanosti (Mahoney & Stattin 2000) aktivnosti su podeljene na: (1) *strukturisane* – organizovane vannastavne aktivnosti i sportski treninzi, i (2) *nestrukturisane*, u koje spadaju sve ostale pomenute aktivnosti.

Za prikaz vremena koje mladi provode u različitim kategorijama aktivnosti odabrali smo pristup zasnovan na rekonstruisanju tipičnog dana (Stafford, 2009). Procena trajanja aktivnosti tokom hipotetičkog tipičnog dana izvodi se na osnovu ponderisanja podataka dobijenih za radni dan i dan vikenda (Larson & Verma, 1999).<sup>5</sup> Svesni smo toga da ovako rekonstruisan tipični dan predstavlja artificijenu tvorevinu, koja pruža grubu indeks stepena uključenosti mladih u različite iskustvene i razvojne niše (Larson & Verma, 1999). Takođe, ova vrsta aproksimacije samo indirektno govori o broju ispitanika koji je uključen u date aktivnosti, jer je fokus na razlikama u njihovom trajanju tokom tipičnog dana. Uprkos ograničenjima, smatra se da ova vrsta analize omogućava korisnu eksploraciju socijalizacijskih iskustava mladih i dobru polaznu osnovu za vrednovanje tih iskustava, sa stanovišta njihove razvojne podsticajnosti (Larson & Verma, 1999; Phipps & Vernon, 2009).

*Uzorak.* Istraživanje je sprovedeno krajem 2007. godine, na reprezentativnom uzorku srednjoškolaca u Srbiji, stratifikovanom po regionu (Beograd, Severna, Centralna i Južna Srbija), uzrastu (od I do IV razreda, tj., od 15 do

4 Na primer, sportski treninzi su primarno ekspresivna aktivnost, jer su usmereni ka postignuću u oblasti koju su mladi sami izabrali kao važnu i vrednu investiranja, ali su ujedno i socijalna aktivnost, kroz koju se mladi i relaksiraju od svakodnevnih obaveza i stresova.

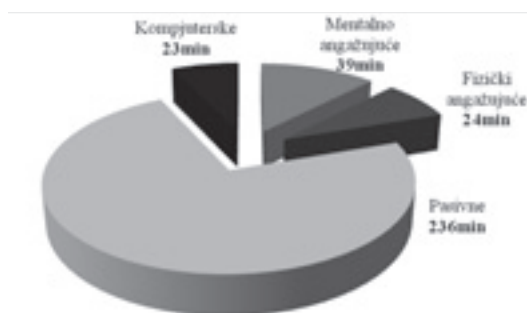
5 Vreme provedeno u određenoj aktivnosti procenjuje se tako što se saberu vreme za radni dan, pomnoženo sa pet, i vreme za dan vikenda, pomnoženo sa dva, a zatim podele sa sedam.

18 godina), i tipu škole (gimnazije, četvorogodišnje i trogodišnje stručne škole). Ispitano je ukupno 922-*oje* srednjoškolaca (385 muškog i 537 ženskog pola), iz devet gradova Srbije: Novog Sada, Zrenjanina, Odžaka, Beograda, Kragujevca, Vrnjačke Banje, Niša, Leskovca i Knjaževca.

## Rezultati sa diskusijom

Prvo pitanje na koje smo želeli da odgovorimo jeste: u kojoj meri su mladi *mentalno i fizički aktivni* tokom slobodnog vremena. Aktivnosti su kategorisane prema vrsti i stepenu angažovanja, i izračunata je ukupna količina vremena koju mladi dnevno provode u svakoj kategoriji aktivnosti (Slika 1).

Slika 1: Kategorije aktivnosti prema vrsti i stepenu angažovanja



Podaci pokazuju da mladi u Srbiji provode skoro pet i po sati (322 min) u aktivnostima slobodnog vremena. Nažalost, najveći deo tog vremena (73%) odlazi na pretežno pasivne aktivnosti, a samo deseti deo (12%) naši tinejdžeri posvećuju aktivnostima koje pružaju više prilika za mentalno angažovanje. Slični nalazi dobijeni su i kod američkih tinejdžera, mada oni provode više vremena (60 min) u mentalno angažujućim aktivnostima (Wight et al., 2009; Zick, 2010).

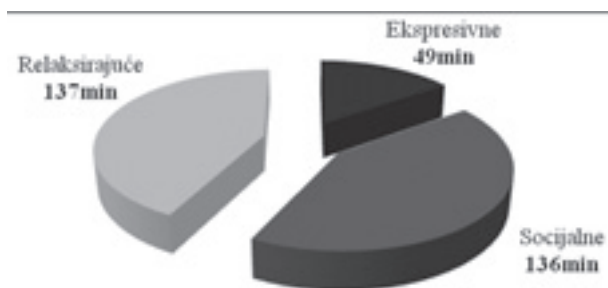
Mladi u Srbiji takođe posvećuju relativno mali deo slobodnog vremena (7%) fizički angažujućim aktivnostima: sportskim treninzima, kao i rekreativnom sportu i fizičkom vežbanju. Oni provode skoro dvostruko manje vremena u ovim aktivnostima od mladih u SAD (Wight et al., 2009; Zick, 2010), a manje se bave fizičkom aktivnošću i od mladih u evropskim zemljama (Larson & Verma, 1999). Važnost sporta i rekreacije posebno se naglašava u kontekstu zabrinutosti zbog toga što mladi provode najveći deo vremena sedeći (učenje, gledanje televizije, kompjuterske aktivnosti), odnosno u aktivnostima koje su fizički pasivne (Gordon-Larsen et al., 2004; Zick, 2010). Nažalost, čini se da je ova briga sasvim opravdana kada je reč o našim tinejdžerima.

Sličnu količinu slobodnog vremena (kao u fizičkim aktivnostima) naši mladi provode koristeći kompjuter za zabavu i/ili komunikaciju. Američki ti-

nejdžeri provode skoro dvostruko više vremena u kompjuterskim aktivnostima (Wight et al., 2009; Zick, 2010). Međutim, treba pomenuti da u periodu u kome su mladi ispitivani, u Srbiji još nije postalo rašireno korišćenje najvećih socijalnih mreža na internetu, tako da bi danas slika verovatno bila drugačija. Istraživanja inače pokazuju trend ka povećavanju vremena koje mladi provode za kompjuterom, na račun manje interaktivnih medija (ne samo knjiga i časopisa, već i televizije). Razvojne implikacije „kompjuterskog vremena” još uvek nisu dovoljno istražene, ali se mogućnost aktivnijeg i individualizovanijeg korišćenja ovog medija, kao i razvoj nove vrste funkcionalne pismenosti, vide kao njegove potencijalno dobre strane (Larson, 2001; Zick, 2010).

Aktivnosti su kategorisane i prema *ciljevima* koje mladi njima primarno ostvaruju, i izračunata je ukupna količina vremena koju oni dnevno provode u svakoj kategoriji aktivnosti (Slika 2).

Slika 2: Kategorije aktivnosti prema ciljevima



Vidimo da mladi u Srbiji slobodno vreme koriste pre svega za druženje, zabavu, odmor i opuštanje, odnosno da 85% slobodnog vremena provode u socijalnim i relaksirajućim aktivnostima. Značajno manje vremena (15%) posvećuju ekspresivnim aktivnostima, kroz koje mogu istražiti, ispoljiti i dalje razviti svoja interesovanja, talente i veštine. I kod američkih tinejdžera dominiraju relaksirajuće i socijalne aktivnosti, ali oni provode više vremena u ekspresivnim aktivnostima (Wight et al., 2009; Zick, 2010).

Ne sporeći da slobodno vreme treba da služi zabavi i relaksaciji, kao ni to da je druženje sa vršnjacima prirodna ekološka niša za razvoj adolescenata, podatak o maloj zastupljenosti ekspresivnih aktivnosti smatramo prilično zabrinjavajućim. Reč je o aktivnostima koje su veoma važne za proces istraživanja i izgradnje identiteta, a adolescencija i jeste period u kome mlada osoba pre svega traga za odgovorima na pitanja: „ko sam”, i „ko želim da budem” (Coatsworth et al., 2005). Odgovori na ova pitanja dosta zavise od toga koliko mladi imaju prilika i podsticaja za samoistraživanje, kao i za razvoj kompetencija. Pri tome su ekspresivne aktivnosti na drugačiji način relevantne za razvoj kompetencija od školskih aktivnosti. Mladima se pruža prilika za su-



očavanje sa izazovima u onim oblastima koje su sami procenili kao važne i vredne investiranja. Postignuća i napredovanje u tim oblastima omogućavaju iskustvo poverenja u vlastite kompetencije („ja to mogu”) i jedan poseban doživljaj zadovoljstva, koji su od neprocenjivog značaja za razvoj pozitivne slike o sebi, ličnog i socijalnog identiteta (Coatsworth et al., 2005; Hunter & Csikszentmihalyi, 2003; Larson, 2000). Mala zastupljenost ekspresivnih aktivnosti verovatno je i jedan od razloga zbog kojih dosada spada u najizraženije probleme mladih u Srbiji (Pešić i sar., 2009).

Pogledajmo koliko vremena mladi dnevno provode u pojedinačnim aktivnostima, kategorisanim prema vrsti i stepenu angažovanja, odnosno ciljevima (Tabela 1).

*Tabela 1: Prosečno trajanje pojedinačnih aktivnosti po kategorijama*

Kategorije prema vrsti i stepenu angažovanja	Kategorije prema cilju	Aktivnosti	Trajanje
Mentalno angažujuće	Ekspresivne	Organizovane vannastavne aktivnosti	5 min
		Posećivanje kulturnih ustanova i manifestacija	3 min
		Individualni hobi	2 min
		Čitanje iz zadovoljstva	10 min
		Slušanje muzike	19 min
Fizički Angažujuće	Ekspresivne	Sportski treninzi	10 min
	Relaksirajuće	Rekreativni sport i fizička rekreacija	14 min
Kompjuterske	Relaksirajuće	Igranje kompjuterskih igrica	14 min
	Socijalne	Korišćenje interneta	9 min
Pasivne	Relaksirajuće	Gledanje televizije i filmova	99 min
		Odmaranje	10 min
	Socijalne	Druženje sa vršnjacima	104 min
		Druženje sa porodicom	11 min
		Telefoniranje i SMS	12 min
Ukupno			322 min

Može se primetiti da su pojedinačne aktivnosti u kojima mladi provode najviše vremena *druženje sa vršnjacima* i *gledanje televizije i filmova* (svaka zauzima otprilike po trećinu ukupnog slobodnog vremena). Ove dve aktivnosti najviše su zastupljene i kod američkih tinejdžera, mada oni provode više vremena u gledanju televizije i filmova (133 min), a manje u druženju sa vršnjacima (51 min). Iako obe aktivnosti spadaju u kategoriju pretežno pasivnih, one se razlikuju po ciljevima, zbog čega su i njihove razvojne implikacije bitno različite.

Gledanje televizije predstavlja „pravo” pasivno provođenje vremena, koje karakteriše ne samo fizička neaktivnost, već i manja mentalna pobuđenost.

Mladi kažu da praćenje televizijskog programa zahteva malo aktivne pažnje, koncentracije i samoregulacije, kao i da je to najmanje izazovna od svih aktivnosti u koje se tokom slobodnog vremena uključuju. Ovaj pasivni oblik zabave i relaksacije pomaže im da se nose sa svakodnevnim stresovima, popunjava vreme kada su sami ili kada im je dosadno, a služi i kao izvor „materijala” za interakciju sa vršnjacima (Larson & Verma, 1999). Utvrđeno je da samo velika količina vremena koja se provodi u gledanju televizije negativno utiče na kognitivni i socio-emocionalni razvoj mladih, pre svega u smislu pada školskog postignuća i vršnjačke interakcije, ali i kao vid povlačenja iz realnosti (Iso-Ahola, 1997; Larson & Verma, 1999). S druge strane, istraživanja pokazuju da se gledanje televizije retko koristi kao prilika za sticanje razvojno pozitivnih iskustava. Budući da mladi najviše gledaju zabavne emisije i filmove, a mnogo ređe obrazovni ili kulturno-umetnički program, pomenute aktivnosti često se karakterišu kao razvojno nekonstruktivne (Larson, 2001; Wight et al., 2009; Zick, 2010). Ova konstatacija u potpunosti važi za mlade u Srbiji, kod kojih 98% „televizijskog vremena” odlazi na zabavne emisije (sumnjivog kvaliteta) i filmove.

U tom kontekstu, televizija se često optužuje da zauzima mesto razvojno podsticajnijim aktivnostima, kao što su recimo čitanje, hobi ili sport. Opravdanost ovog zaključka pokazuje struktura relaksirajućih aktivnosti srpskih tinejdžera. Dominira pasivna relaksacija, u vidu gledanja televizije i filmova (72% od ukupnog vremena posvećenog relaksiranju), dok je značajno manje zastupljena aktivna relaksacija, u vidu rekreativnog sporta ili fizičkog vežbanja (10%). Istraživanja pokazuju da nedovoljno fizičke aktivnosti loše utiče na zdravlje (povećanje stope gojaznosti i drugih zdravstvenih problema), ali i na nošenje sa stresom i opšte psihološko stanje mlade osobe (Iso-Ahola, 1997; Gordon-Larsen et al., 2004). Takođe vidimo da je značajno manje zastupljena i relaksacija u vidu igranja kompjuterskih igrica. Ovaj nalaz ne iznenađuje, jer korišćenje kompjutera za tu svrhu prevladava kod dece i mladih tinejdžera, dok se sa uzrastom povećava upotreba interneta za elektronsku poštu, četovanje i posećivanje socijalnih mreža (Larson, 2001; Padilla-Walke et al., 2010).

Druga najzastupljenija aktivnost naših tinejdžera, druženje sa vršnjacima, po svom primarnom cilju je *socijalna* aktivnost. Obično se svrstava u pretežno pasivne aktivnosti, zato što nestrukturisana interakcija ove vrste ne uključuje posebne mentalne izazove i, prema proceni samih tinejdžera, ne zahteva koncentraciju i ulaganje većeg mentalnog ili fizičkog napora (Coatsworth et al., 2005; Hansen et al., 2003; Mahoney & Statin, 2000). Međutim, kao neka vrsta „simboličke zamene za ono što je bila igra u detinjstvu”, druženje sa vršnjacima podrazumeva veći stepen angažovanja nego, recimo, gledanje televizije (Larson, 2001, str. 162). Ono takođe ostvaruje i niz razvojno važnih funkcija, kao što su: širenje socijalne mreže, ostvarivanje emocionalno bliskih veza sa drugima, jačanje prosocijalnih motiva i vrednosti, izgradnja socijalnih i emocionalnih kompetencija, zasnivanje prvih partnerskih veza i istraživanje

identiteta (Coatsworth et al., 2005; Iso-Ahola, 1997; Larson & Verma, 1999). U tom kontekstu ne iznenađuje što druženje sa vršnjacima (izlaženje, „dokoličarenje” u kraju, kućne posete), okupira najveći deo socijalnih aktivnosti naših tinejdžera (76%). Okretanje od porodice ka vršnjacima vidimo i po tome što u telefoniranju i razmenjivanju SMS poruka mladi dnevno provode praktično istu količinu vremena kao i u druženju sa članovima porodice.<sup>6</sup> Kao što smo već naveli, realno je očekivati i da su socijalne aktivnosti na internetu danas više zastupljene nego u periodu kada je ovo istraživanje rađeno.

Komentarišući nalaze po kategorijama aktivnosti, pomenuli smo malu zastupljenost mentalno angažujućih (Slika 1) i ekspresivnih aktivnosti (Slika 2). Ukoliko pogledamo podatke o pojedinačnim aktivnostima koje ih sačinjavaju (Tabela 1), vidimo da još manje ima mesta za tezu o eksplorativnoj i kreativnoj upotrebi slobodnog vremena.

Najviše zastupljena mentalno angažujuća, a po funkciji ekspresivna aktivnost, jeste *slušanje muzike* (39% od ukupnog vremena u ekspresivnim aktivnostima).<sup>7</sup> Srpski tinejdžeri dnevno provode dvostruko više vremena u aktivnom slušanju muzike nego američki (19 prema 8 min), i po tome su bliži mladima iz evropskih zemalja (Larson & Verma, 1999). Istraživanja pokazuju da je slušanje muzike za većinu mladih veoma angažujuća aktivnost, pre svega na emocionalnom planu, ali i kao podsticaj za promišljanje mnogih razvojno relevantnih tema. Tinejdžeri uglavnom preferiraju muziku koja je povezana sa pitanjima ličnog i socijalnog identiteta, sa ostvarivanjem autonomije i nezavisnosti, ali i ljubavi i povezanosti sa drugima, kao i sa prihvatanjem (tj. odbacivanjem) određenih vrednosti, stavova i imidža (Schwartz & Fouts, 2003).

Ne umanjujući značaj muzike, pitamo se zbog čega ostali kulturni produkti, a pogotovo knjige koje se bave pomenutim „adolescentskim” temama, nemaju značajnije mesto u ovom procesu mladalačkog samootkrivanja i učenja. Mladi u Srbiji dnevno provode samo 10 minuta u čitanju, isto kao i američki tinejdžeri (Wight et al., 2009; Zick, 2010), a tri puta manje od mladih u evropskim zemljama, prema rezultatima nešto starije studije (Flamer & Alsaker, 1995, prema Larson i Verma 1999). Nalazi istraživanja o čitalačkim navikama srednjoškolaca u Srbiji potvrđuju da čitanje nije jedna od njihovih preferiranih aktivnosti, kao i da se najviše čitaju popularne knjige (kriminalistički, ljubavni romani, i sl.), a najmanje poezija i knjige posebne umetničke vrednosti (Krnjaić i sar., 2011). Još je manji prostor koji mladi otvaraju drugim kulturnim produktima (pozorišnim predstavama, autorskim filmovima,

6 Vreme provedeno u telefonskim razgovorima verovatno i veće. Pošto vremenski dnevnici potcenjuju trajanje kraćih aktivnosti (Phipps & Vernon, 2009) realno je očekivati da su mladi beležili uglavnom duge telefonske razgovore, a zanemarivali one koji su kraće trajali.

7 Podsećamo da je reč o vremenu u kome mladi navode slušanje muzike kao primarnu aktivnost, a ne kao pozadinu neke druge aktivnosti.

umetničkim izložbama) za emocionalno i kognitivno prorađivanje razvojno relevantnih iskustava.

Onespokojavajuću sliku upotpunjuju podaci o maloj zastupljenosti onih ekspresivnih aktivnosti koje podrazumevaju intenzivno bavljenje nekom oblašću (koju su mladi sami izabrali), vežbanje i usavršavanje kompetencija, a samim tim i iskustvo ličnog rasta i samopotvrđivanja. U ovakvim aktivnostima naši mladi dnevno provode svega 17 minuta, od čega najviše (10 min) u *sportskim treninzima*, dakle u prevashodno fizički angažujućoj aktivnosti. Treniranje zahteva sistematsko ulaganje vremena, truda i napora, ali ga mladi doživljavaju ne samo kao motivaciono visoko nagrađujuću aktivnost, već i kao aktivnost u kojoj „pronalaze sebe” i koja predstavlja važan oslonac njihovog ličnog i socijalnog identiteta (Coatsworth et.al., 2005; Larson, 2001).

U hipotetičkom danu naših srednjoškolaca, svega 7 minuta posvećeno je mentalno angažujućim ekspresivnim aktivnostima: individualnom bavljenju hobijima (2 min), i organizovanim vannastavnim aktivnostima (5 min). Naši mladi ne razlikuju se od američkih kada je reč o vremenu koje posvećuju individualnim hobijima, ali mladi Amerikanci značajno više vremena (29 min) provode u organizovanim vannastavnim aktivnostima, kao što su umetničke i akademske aktivnosti, kreativno pisanje, ples, volontiranje i sl. Mnoga istraživanja pokazuju da ove aktivnosti predstavljaju značajan izvor kognitivnog i socio-emocionalnog angažovanja mladih, kao i da su višestruko korisne sa stanovišta pozitivnog razvoja (Coatsworth et al., 2005; Hunter & Csikszentmihalyi, 2003; Larson, & Verma, 1999; Mahoney & Stattin, 2000; Wight et al., 2009). Mladi ih procenjuju kao visoko izazovne i zahtevne: izuzimajući učenje, po tome ih izdvajaju u odnosu na sve druge aktivnosti u koje su svakodnevno uključeni. Ove aktivnosti ujedno su izvor visoke unutrašnje motivacije, uživanja i kreativnosti, što je spoj koji se retko sreće u ostalim kontekstima korišćenja vremena. Zbog toga ne iznenađuju nalazi koji pokazuju da učešće u organizovanim aktivnostima u školi i zajednici ima niz pozitivnih razvojnih efekata, kao što su: jačanje samopouzdanja, pozitivnog samovrednovanja i doživljaja kontrole nad vlastitim životom, razvoj inicijative i odgovornosti, prosocijalnih vrednosti i socijalnih kompetencija, bolji odnos prema školi, ali i viša obrazovna postignuća.

Mala zastupljenost organizovanih vannastavnih aktivnosti relevantna je i za poslednje pitanje na koje smo želeli da odgovorimo, a to je: koliko slobodnog vremena mladi provode u *strukturisanim*, tj. *nestrukturisanim* aktivnostima (Mahoney & Stattin 2000). Podaci pokazuju da je slobodno vreme naših tinejdžera gotovo u celosti nestrukturisano. Oni provode svega 15 minuta dnevno (ili 5% od ukupnog slobodnog vremena) u visoko strukturisanim aktivnostima: sportskim treninzima i organizovanim vannastavnim aktivnostima. Izuzimajući vreme u školi, to su jedini konteksti korišćenja vremena koji podrazumevaju redovno učestvovanje, nadzor i sistematsko vođenje od

strane odraslih, kao i postepeno povećavanje kompleksnosti zadataka i izazova. Istraživanja pokazuju da se pozitivni efekti strukturisanih aktivnosti ne ogledaju samo u podršci razvoju veština, interesovanja i odgovornosti kod mladih, već i u tome što supervizija odraslih i povezivanje sa neproblematičnim vršnjacima redukuju njihovo uključivanje u različite vrste rizičnih ponašanja (Hansen et al., 2003; Mahoney & Stattin 2000; Mahoney et al., 2006). Naše društvo, reklo bi se, ne čini dovoljno da ova vrsta iskustvenih (i razvojnih) niša bude dostupnija mladima. Aktivno bavljenje sportom zahteva ne tako mala materijalna ulaganja, koje mnogi roditelji ne mogu da obezbede, a sekcije u srednjim školama i organizovanje mladih oko školskih časopisa, klubova ili prosocijalnih akcija u zajednici – pre su sporadične pojave nego sistematska, svakodnevna praksa.

### **Zaključna razmatranja**

Zahvaljući kulturnim i ekonomskim promenama u savremenom društvu, mladi danas imaju na raspolaganju značajno veću količinu slobodnog vremena nego u ranijim periodima. Sa stanovišta pozitivnog razvoja, ključno pitanje jeste: u kojoj meri mladi konstruktivno koriste to vreme. U periodu tranzicije između lagodnog sveta detinjstva i zahtevnih uloga odraslih, način provođenja slobodnog vremena može se posmatrati kao „dugoročno investiranje u opštu zrelost i mentalno zdravlje” (Larson & Verma 1999, str. 702). Izbori koje mladi prave, vezano za vrstu aktivnosti u koje se uključuju i vreme koje im posvećuju, višestruko utiču na njihovo aktuelno i buduće blagostanje.

Pomenuta vrsta izbora ne predstavlja jednostavan zadatak, jer je slobodno vreme namenjeno zadovoljavanju brojnih i različitih potreba. To je vreme za odmor, zabavu i druženje, ali i vreme u kome mladi treba da ispolje i razviju svoje talente, interesovanja i kompetencije. Šta pokazuju nalazi istraživanja – da li je slobodno vreme mladih pre svega prijatna dokolica ili vreme posvećeno samootkrivanju i ličnom rastu? Rezimirajući nalaze o slobodnom vremenu američkih adolescenata, Larson je istakao da romantična slika, po kojoj mladi to vreme koriste kao priliku za istraživanje, „pronalaženje sebe” i razvoj kreativnih potencijala, nažalost, ne odgovara realnosti. „Mladi obično provode vreme u neizazovnim aktivnostima, kakve su druženje sa vršnjacima ili gledanje televizije. Iako je posvećivanje dela vremena socijalnoj interakciji i relaksaciji nedvosmisleno korisno, čini se malo verovatnim da provođenje velike količine vremena u neizazovnim kontekstima može podstaći razvoj”. (Larson, 2001, str. 163).

Nalazi našeg istraživanja pokazuju da ovaj neveseli zaključak u potpunosti važi i za mlade u Srbiji. Oni provode najviše vremena u pretežno pasivnim aktivnostima. U hipotetičkom danu naših tinejdžera, najviše su zastupljene aktivnosti kojima je cilj zabava i relaksacija, kao i nestrukturuisano druže-

nje sa vršnjacima. Srazmerno malo vremena posvećeno je ne samo mentalno angažujućim, već i fizičkim aktivnostima. Posebno zabrinjava mala zastupljenost onih aktivnosti koje omogućavaju aktualizaciju stvaralačkih potencijala, samotvrđivanje, kao i razvoj interesovanja, kompetencija i identiteta. Od ovih aktivnosti najviše su zastupljeni sportski treninzi, dok je zanemarljivo malo vreme koje mladi provode u individualnom bavljenju hobijima ili organizovanim aktivnostima umetničkog, akademskog i društveno angažujućeg karaktera. Slobodno vreme mladih gotovo je u celosti nestrukturisano, što znači da ga provode bez nadzora, vođenja i podrške od strane odraslih.

Verujemo da je deprimirajuća slika slobodnog vremena naših srednjoškola bar delom posledica toga što u školi i zajednici nisu sistematski podržani razvojno podsticajni načini korišćenja vremena. Kada nema dovoljno socijalne i kulturne podrške, slobodno vreme mladih svodi se na aktivnosti koje oni spontano biraju, u skladu sa vlastitim viđenjem njegove funkcije i smisla. A to je upravo prijatna dokolica – druženje sa vršnjacima i pasivna relaksacija. Praktične implikacije naših nalaza izgledaju jasne – da bi slobodno vreme mladih bilo više od prijatne dokolice, neophodna je sistematska podrška društva: osnivanje široke mreže klubova za mlade, efikasnije obnavljanje sekcija u školama, volontersko uključivanje mladih u prosocijalne organizacije i akcije, kao i kulturna politika osetljivija za potrebe mladih.

Podsetimo se na kraju i relevantnih ograničenja ovog istraživanja. Podaci o vremenu koje mladi provode u određenim vrstama aktivnosti, tokom hipotetičkog tipičnog dana, omogućavaju samo aproksimaciju njihovih razvojno relevantnih iskustava. Sam metod vremenskog dnevnika nedovoljno uvažava individualne i kulturne razlike u značenju i vrednovanju ispitivanih aktivnosti (Larson & Verma, 1999). U tom smislu, dnevnički podaci korisni su kao polazna osnova za sticanje uvida u razvojno relevantna iskustva mladih i kao smerica za dalja istraživanja. Ono što vidimo kao sledeći korak jeste upravo ispitivanje toga kako sami mladi doživljavaju značenje i važnost različitih aktivnosti slobodnog vremena, odnosno njihovu ulogu u vlastitoj svakodnevici i razvoju.

## Reference

- Bolger, N., Davis, A. & Rafaeli, E. (2003). Diary methods: Capturing life as it is lived. *Annual Review of Psychology*, 54, 579–616.
- Bronfenbrenner, J. (1997). *Ekologija ljudskog razvoja*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Coatsworth, J.D., Sharp, E.H., Palen, L., Darling, N., Cumsille, P., & Marta, E. (2005). Exploring adolescent self-defining activities and identity experiences across three countries. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 361–370.
- Gordon-Larsen, P., Nelson, M., & Popkin, B. (2004). Longitudinal physical activity and sedentary behavior trends: Adolescence to adulthood. *American Journal of Preventive Medicine*, 27, 277–283.

- Hansen, D.M., Larson, R.W. & Dworkin, J.B. (2003). What adolescents learn in organized youth activities: A survey of selfreported developmental experiences. *Journal of Research on Adolescence*, 13, 25–55.
- Hunter, J.P., & Csikszentmihalyi, M. (2003). The positive psychology of interested adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 27–35.
- Iso-Ahola, S.E. (1997). A psychological analysis of leisure and health. U J.T. Haworth (ed.), *Work, leisure and well-being*. London: Routledge
- Juster, F. Thomas & Stafford, Frank, P. (1991) The allocation of time: Empirical findings, behavioral models, and problems of measurement. *Journal of Economic Literature*, 29 (2), 471–522
- Kleiber, D., Larson, R.W. & Csikszentmihalyi, M. (1986). The experience of leisure in adolescence. *Journal of Leisure Research*, 18, 165–176.
- Krnjajić, Z., Stepanović, I. i Pavlović Babić, D. (2011). Čitalačke navike srednjoškolaraca u Srbiji. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 43 (2), 266–282.
- Larson, R. & Verma, S. (1999). How children and adolescents spend time across the world: Work, play and developmental opportunities. *Psychological Bulletin*, 126, 701–736.
- Larson, R.W. (2000). Toward a psychology of positive youth development. *American Psychologist*, 55 (1), 170–183.
- Larson, R.W. (2001). How U.S. children and adolescents spend time: What it does (and doesn't) tell us about their development. *Current Directions in Psychological Science*, 10 (5), 160–164.
- Mahoney, J.L., & Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 113–127.
- Mahoney, J.L., Harris, A.L., & Eccles, J.S. (2006). Organized activity participation, positive youth development, and the overscheduling hypothesis. *Social Policy Report*, 20, 1–30.
- Padilla-Walker, L.M., Nelson, L.J., Carroll, J.S. & Jensen, A.C. (2010). More than a just a game: video game and internet use during emerging adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 39 (2), 103–113.
- Passmore, A. & French, D. (2001). Development and administration of a measure to assess adolescents' participation in leisure activities. *Adolescence*, 36, 67–75.
- Phipps, P.A. & Vernon, M. K. (2009). Twenty-Four Hours: An overview of the recall diary method and data quality in the American time use survey. U R.F. Belli, F.P. Stafford & D.F. Alwin (eds.), *Calendar and time diary methods in life course research* (pp. 109–128). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Pešić, J., Videnović, M. & Plut, D. (2009): Problemi mladih u Srbiji: odrastanje u uslovima društvene krize. *Srpska politička misao*, 3, 157–181.
- Schwartz, K.D., Fouts, G.T. (2003). Music preferences, personality style, and developmental issues of adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 32 (3), 205–213.
- Sharp, H.E., Caldwell, L.L., Graham, J.W. & Ridenour, T.A. (2006). Individual motivation and parental influence on adolescents' experiences of interest in free time: a longitudinal examination. *Journal of Youth and Adolescence*, 35 (3), 340–353.
- Stafford, F.P. (2009). Timeline data collection and analysis: Time diary and event history calendar methods. U R.F. Belli, F.P. Stafford & D.F. Alwin (eds.), *Calendar*

- and time diary methods in life course research* (pp.13–31). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Videnović, M., Pešić, J. i Plut, D. (2010). Young people's leisure time: Gender differences. *Psihologija*, 43 (2), 199–214.
- Wight, V., Price, J., Bianchi, S. & Hunt, B. (2009). The Time Use of Teenagers. *Social Science Research*, 38 (4), 792–809.
- Zick, C. (2010). The Shifting Balance of Adolescent Time Use. *Youth & Society*, 41 (4), 569–596.

DATUM PRIHVATANJA RADA: 20.11.2012.

## **Leisure and Positive Development of Youth: The Time Use Analysis**

**Jelena Pešić, Marina Videnović i Dijana Plut**

*Institute of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade*

The aim of this study was to examine how young people in Serbia are using free time and how their activities are beneficial, from the standpoint of a positive development. We have analyzed the amount of time youth daily spend in a different categories of activities, based on the degree of mental and physical engagement, the primary purpose of the activities and the degree of *structuredness*. The 24-hour time diary method was applied: subjects chronologically described, at half-hourly intervals, their activities in one working and one weekend day. The data analysis was based on a typical day reconstruction approach. The research was conducted on a representative sample of high school students (N = 922), stratified by region, age and type of school. The analysis revealed that young people spend most of their leisure time in activities that do not require a particular mental or physical engagement. In a hypothetical average day of Serbian teenagers, the most represented activities are aimed at fun and relaxation, as well as unstructured socializing with peers. Far less time is spent in individual or organized activities, aimed at the actualization of creative potentials and development of interests and competencies (extracurricular activities, hobbies, volunteering, etc.). It is evident that young people spend most of their free time in unstructured activities, without supervision and systematic guidance by adults. We believe that a gloomy picture of youth leisure time could be, at least partly, attributed to the lack of socio-cultural support for more developmentally enriching ways of spending time, in the form of organized activities at school and in the community.

**Key words:** adolescence, leisure, time use, the positive development.